
 PODĚKOVÁNÍ

ŠMIDINGEROVA KNIHOVNA V STRANONICÍCH	
Přístupové číslo:	Značka:
145 580	~~PK~~ 32
Datum zařazení: 24. 1. 1997	
Cena knihy: 320,- Kč	
Datum revize:	

© Paul Kennedy, 1988
 Překlad © Miloslav Korbělík, 1996
 Cover © Šárka Křiváková, 1996
 Typo © Michal Houba, 1996
 Všechna práva vyhrazena
 ISBN 80-7106-173-5

Ať už jsou nedostatky této knihy jakékoli, byly by bezpochyby mnohem větší, nebyť laskavé pomoci mých přátel. J. R. Jones a Gordon Lee prošli celý rozsáhlý rukopis a kladli mi nejrůznější otázky. Můj kolega Jonathan Spence se pokoušel (obávám se, že pouze s částečným úspěchem) udržet v mezích úvahy o kultuře, jež se objevily v prvních dvou kapitolách. John Elliott mě povzbuzoval při sepisování druhé kapitoly navzdory tomu, že svým námětem zcela nepochybně nespadá do mého „ranku“. Paddy O'Brien a John Boshier se postarali o to, aby mé poznámky o britských a francouzských financích osmnáctého století byly propracovanější. Nick Rizopoulos a Michael Mandelbaum nejenom pozorně přehlédli závěrečné kapitoly, ale také mě vyzvali, abych své myšlenky přednesl v řadě setkání na Lehrmanově institutu v New Yorku. Přčetní odborníci, kteří mě vyslechli, mi poskytli podklady k jednotlivým dílčím tématům této knihy, dodali recenze, tolik potřebná slova kritiky i povzbuzení.

Velkými pomocníky mi byli zaměstnanci a knihovny Yaleovy univerzity a Univerzity East Anglia. Můj absolvent Kevin Smith mi pomohl v pátrání po historických statistikách. Můj syn Jim Kennedy vyrobil mapy. Sheila Kleinová a Sue McClainová mě zachránily při opisování textu a jeho grafické úpravě a Maarten Pereboomová vypomohla s bibliografií. Svému literárnímu agentovi Bruceovi Hunterovi jsem nesmírně zavázán za vytrvalou podporu a povzbuzování, kterými mě po celá léta častoval. Jason Epstein byl důkladným a trpělivým redaktorem, jenž mě opakovaně vedl k tomu, abych nespouštěl ze zřetele běžného čtenáře – a také dříve než sám autor rozpoznal, jak náročné bude zabývat se tak obsáhlými tématy.

Silnou oporou mi byla moje rodina a – což je ještě důležitější – poskytovala mi útěchu. Tuto knihu věnuji své ženě, které jsem tolik zavázán.

Paul Kennedy
Hamden, Connecticut
1986

*

ÚVOD

Tato kniha pojednává o národních a nadnárodních mocnostech v „moderní“ době, tedy v období po skončení renesance. Pokouší se vysledovat a vysvětlit, jak různé velmoci ve vztahu k ostatním mocnostem po pět století rostly a upadaly, od doby, kdy se v západní Evropě začaly vytvářet „moderní monarchie“, až po počátky transoceánského globálního systému států. Značná pozornost je v ní také samozřejmě věnována válkám, především rozsáhlým závažným konfliktům, vedeným velmocenskými koalicemi, které pak silně ovlivňovaly mezinárodní uspořádání. Nejedná se však výslovně o knihu vojenské historie. Sleduje totiž i změny, ke kterým docházelo v globální ekonomické rovnováze po roce 1500, a přesto to nejsou – přísně vzato – dějiny ekonomie. Kniha se soustřeďuje na *vzájemné vztahy* mezi ekonomikou a strategií, na to, jak jednotlivé státy, stojící v čele mezinárodního systému, usilovaly zvětšit svoje bohatství a svoji moc, aby se staly (nebo zůstaly) bohatými i silnými.

„Vojenský konflikt“, jak i podtitul knihy napovídá, je proto vždycky zkoumán v kontextu „ekonomické změny“. Vítězství jedněch mocností a porážky jiných bývají v tomto období zpravidla dosahovány po vleklých bojích jejich ozbrojených sil, ale svoji roli zde hraje i více nebo méně účinné využití produktivních ekonomických prostředků státu v době války, jakož i skutečnost, jak roste nebo upadá ekonomika daného státu *vzhledem* k ostatním vedoucím národům v desetiletích, která danému konfliktu předcházejí. Z tohoto důvodu je pro nás stejně důležité sledovat stálé změny postavení velmoci v dobách míru i to, jak si vede v období válek.

Uvedenou argumentaci podrobíme sice ve vlastní studii mno-

hem důkladnější analýze, ale zde se ji pokusme velice stručně shrnout:

Relativní síla vedoucích národů určujících světové záležitosti nezůstává nikdy neměnná, a to především proto, že nestejně tempo růstu jednotlivých společností a jejich technického a organizačního vzestupu přináší jedné společnosti větší výhody než druhé. Tak například zrod plachetnice vybavené děly s dlouhým dostřelem a rozmach atlantického obchodu po roce 1500 nepřinesl *stejný* prospěch všem evropským státům, některé rostly rychleji, jiné pomaleji. Stejně tomu bylo později s rozšířením parní síly, nalezišť uhlí a rud, které způsobilo mohutné zvýšení relativní moci jedněch států a úpadek relativní moci druhých. Jakmile tyto země zvětšily svoje výrobní kapacity, mohly lépe snášet břemena výdajů na rozsáhlé vyzbrojování v dobách míru a na vydržování a zásobování armád a loďstev v časech války. Takový výklad sice vyznívá silně merkantilisticky, ale bohatství je zapotřebí k podpoře vojenské moci a vojenská moc je zpravidla potřebná k zajištění a ochraně bohatství. Pokud však dojde k tomu, že se podstatná část státních prostředků namísto na tvorbu bohatství vydá na vojenské účely, dochází zpravidla po delším čase k oslabení moci národa. A stejný osud čeká i stát, který se strategicky přepíná – například dobýváním rozsáhlých území nebo vedením nákladných válek – neboť riskuje, že případné zisky z vnějších výbojů budou převáženy vynaloženými náklady. Takové dilema se stává akutním, pokud se uvažovaný stát ocitne v období relativního ekonomického úpadku. Od chvíle, kdy západní Evropa vkročila do šestnáctého století, ukazuje historie vzestupu a pozdějšího pádu předních zemí velmocenského systému – tedy takových států jako Španělsko, Nizozemí, Francie, Britské impérium a nakonec i Spojené státy – *v dlouhodobé perspektivě* velice důležité souvztažnosti mezi produktivními a příjmovými kapacitami na jedné straně a vojenskou silou na straně druhé.

Zde můžeme stručně načrtnout historii „vzestupu a pádu velmocí“, kterou popisujeme v následujících kapitolách. První kapitola nás seznamuje se scénou, na které se pak všechno odvíjí, zkoumá totiž svět kolem roku 1500 a analyzuje silné a slabé stránky všech „mocenských center“ oné doby – mingovské Číny, osmanské říše a její muslimské odnože v Indii, mughalské říše, dále moskevského velkoknížectví, Japonska v éře Tokugawa a skupiny států západní a střední Evropy. Počátkem šestnáctého století ještě

nebylo vůbec zřejmé, že posledně uvedená oblast je předurčena k tomu, aby přerostla ostatní. Ačkoli se některé z těchto orientálních říší ve srovnání s Evropou jeví jako impozantní a dobře organizované, všechny trpěly důsledky toho, že v jejich čele stála centrální autorita, která trvala na uniformitě ve věcech víry a jejího uplatňování nejenom v oficiálním státním náboženství, ale i v takových oblastech, jako byly obchodní aktivity a vývoj zbraní. Absence takové svrchované autority v Evropě a válečné sočení mezi jejími různými královstvími a městskými státy bylo stimulem trvalého zdokonalování vojenské oblasti, které bylo příznivě ovlivňováno posledními technickými a obchodními novinkami, vnášenými do tohoto soutěživého, podnikatelským duchem prochnutého prostředí. Protože evropské státy nemusely překonávat tolik překážek, mohly se vydat cestou trvale vzestupného ekonomického růstu a zvýšené vojenské účinnosti, takže časem předstihly všechny ostatní oblasti světa. Zatímco tato dynamika vyvolaná technologickými změnami a konkurencí v oblasti vojenství hnala Evropu vpřed jejím obvyklým dravým a nejednotným způsobem, zůstávalo stále nerozhodnuto, zda je možné, aby jeden ze zápasících států mohl získat prostředky potřebné k tomu, aby přemohl ostatní a pak ovládl kontinent. Po dobu asi sto padesáti let po roce 1500 hrozilo, že tohoto cíle dosáhne právě dynasticko-náboženský blok španělských a rakouských Habsburků, a ostatní velké evropské státy se snažily „habsburskému pokusu o nadvládu“ zabránit. To je obsahem druhé kapitoly. Aby čtenář lépe porozuměl výsledku mnoha válek tohoto období, jsou zde – jako i v celé knize – analyzovány silné a slabé stránky každé z vedoucích mocností *ve vztahu k* ostatním mocnostem a ve světle širších ekonomických a technologických změn, ovlivňujících celou západní společnost. V této kapitole se především snažíme ukázat, jak se habsburští monarchové, navzdory značným prostředkům, kterými disponovali, stále vyčerpávali v opětovných bojích a jak se stávali vojensky vratkými, protože jejich ekonomická základna slábla. I když těmito vleklými válkami nesmírně utrpěly také ostatní evropské velmoci, podařilo se jim – s vypětím všech sil – udržet rovnováhu mezi materiálními zdroji a vojenskou silou lépe než jejich habsburským nepřátelům.

Velmocenské boje z období 1660 až 1815, kterými se zabýváme ve třetí kapitole, nelze už jednoduše charakterizovat jako zápas mezi jedním mocným blokem a spoustou jeho nepřátel. V této slo-

žitě epoše došlo k tomu, že zatímco některé bývalé velmoci, jako bylo Španělsko a Holandsko, klesly mezi druhořadé státy, objevilo se pět velkých zemí (Francie, Británie, Rusko, Rakousko a Prusko), které se snažily ovládnout diplomatickou a válečnou scénu Evropy osmnáctého století a vstoupily do celé řady dlouhých koaličních válek, přerušovaných rychle se měnícími aliancemi. V tomto období se Francie, poprvé za Ludvíka XIV. a později za Napoleona, přiblížila k vládě nad Evropou více než kdykoli dříve nebo později, ale její úsilí bylo pokaždé zmařeno, v neposlední řadě spojením ostatních velmocí. Protože počátkem osmnáctého století začaly náklady na stálé armády a státní loďstva horentně narůstat, těšila se mnohým výhodám oproti svým finančně zaostalým soupeřům taková země, která dokázala vytvořit vyspělý bankovní a úvěrový systém (jak se to podařilo Británii). Ale důležitou roli při rozhodování o osudu mocností v jejich četných a velice proměnlivých zápasech hrál i faktor zeměpisné polohy, což pomáhá vysvětlit, proč se po roce 1815 staly dva „okrajové“ státy – Rusko a Británie – mnohem důležitějšími. Oba, přestože byly zeměpisně od této oblasti odděleny, mohly i nadále zasahovat do bojů v západní a střední Evropě, a oba, jakmile se ujistily, že je zachována kontinentální silová rovnováha, expandovaly v průběhu osmnáctého století do *mimoevropského* světa. Navíc se v Británii v posledních desetiletích sedmáctého století začala rozvíjet průmyslová revoluce, která dodala zemi sílu potřebnou ke kolonizaci zámořských oblastí i k zmaření Napoleonova pokusu o nadvládu nad Evropou.

Oproti předcházející epoše je celé rozsáhlé období po roce 1815 pozoruhodné tím, že v něm nedošlo k žádným vleklým koaličním válkám. Stávající strategickou rovnováhu podporovaly všechny vedoucí mocnosti evropské součinnosti, takže bylo vyloučeno, že by jednotlivý stát byl buď schopen, nebo ochoten tuto rovnováhu narušit. Prvořadou starostí vlád v desetiletích po roce 1815 byla domácí nestabilita a (v případě Ruska a Spojených států) další expanze napříč rozsáhlými kontinentálními územími. Tato relativně stálá mezinárodní scéna umožnila Britskému impériu jako globální velmoci dosáhnout svého zenitu z hlediska námořního, koloniálního a obchodního, a k tomu mu vydatně napomohl faktický monopol průmyslové výroby využívající parních strojů. V druhé polovině devatenáctého století se však industrializace šířila do dalších oblastí a začala narušovat mezinárodní rovnováhu sil nastolenou dřívějšími vedoucími národy ve prospěch zemí, které měly jak po-

třebné zdroje, tak vybudovanou infrastrukturu k využívání modernějších výrobních a technologických postupů. A tak hned několik větších konfliktů tohoto období – do jisté míry krymská válka, ale zejména americká občanská a francouzsko-pruská válka – skončilo v neprospěch těch společností, které opomenuly modernizovat vojenské systémy a kterým chyběla mohutná, široce založená průmyslová infrastruktura nezbytná k udržování obrovských armád s mnohem nákladnějšími a komplikovanějšími zbraněmi, jež nyní měnily samotný charakter války.

S blížícím se dvacátým stoletím se mezinárodní systém stával daleko nestabilnějším a komplexnějším, než tomu bylo před padesáti lety, což způsobily rychlé technologické změny a nestejně tempo růstu. To se také projevilo po roce 1880 ve zběsilé rvačce velmocí o další koloniální teritoria v Africe, Asii a Tichomoří, vedené zčásti z důvodů ziskových, zčásti z obavy ze ztráty vlastního lesku. A dále našlo svůj výraz ve stále intenzivnějším závodu ve zbrojení jak na souši, tak na moři a v tvorbě stálých vojenských aliancí dokonce i v době míru, neboť vlády sháněly spojence do budoucích možných válek. V častých koloniálních sporech a mezinárodních krizích v období před rokem 1914 však ukazatele ekonomické síly po celá desetiletí naznačovaly ještě základnější posuny globální rovnováhy – a faktický zánik v podstatě *eurocentrického* světového systému, který existoval déle než tři století. Navzdory obrovskému úsilí vypadly z tohoto závodu tradiční evropské velmoci jako Francie či Rakousko-Uhersko a nedávno sjednocené země (např. Itálie). Naopak ohromné země zaujímající celý kontinent, jako byly Spojené státy a Rusko (bez ohledu na slabiny carského režimu), se dostávaly do popředí. Ze západoevropských států zřejmě pouze Německo vládlo takovou silou, aby si vynutilo přístup do exkluzivní společnosti budoucích světových mocností. Naproti tomu Japonsko mělo v úmyslu vystoupit z izolace a stát se hegemonek ve východní Asii. Zcela nevyhnutelně však způsobily všechny uvedené změny značné a nakonec i neřešitelné problémy Britskému impériu, které zjišťovalo, že hájit vlastní globální zájmy bude nyní daleko obtížnější než před půl stoletím.

Ačkoli lze celkový vývoj padesáti let po roce 1900 charakterizovat jako nástup bipolárního světa s průvodními krizemi „prostředních“ mocností (na což poukazují názvy páté a šesté kapitoly), neprobíhala tato proměna celého systému nikterak hladce. Naopak zuřivé a krvavé obří bitvy první světové války, které kladly

důraz na organizaci průmyslu a výkonnost národa, do určité míry zvýhodňovaly císařské Německo oproti rychle se modernizujícímu, přesto však stále zaostávajícímu carskému Rusku. Zatímco na východní frontě dosáhli Němci v několika měsících vítězství, čekala je porážka na západě, a obdobně se zhroutili jejich spojenci na bojištích v Itálii, na Balkáně a na Blízkém východě. V pozdější americké vojenské a zejména hospodářské pomoci získaly konečně státy Dohody prostředky, aby mohly porazit nepřátelskou koalici. Ale tento zápas vyčerpал všechny státy, které se účastnily konfliktu od samého počátku. Rakousko-Uhersko se rozpadlo, Rusko zachvátila revoluce, Německo bylo poraženo, ale i Francii, Itálii a dokonce Británii přišlo jejich vítězství velice draho. Jedinou výjimkou bylo Japonsko, které dále posilovalo své postavení v Tichomoří, a samozřejmě Spojené státy, jež byly v roce 1918 bezesporu nejsilnějším státem světa.

Rychlé vyvázání Spojených států z mezinárodních záležitostí po roce 1919 a paralelní ruský izolacionismus nastolený bolševickým režimem zanechaly mezinárodní systém zřejmě v nejhlubším hospodářském rozkladu během pěti století, kterými se tato kniha zabývá. Británie a Francie, přes veškeré oslabení, byly stále v centru diplomatického dění. Ve třicátých letech však začalo být jejich postavení ohrožováno zmilitarizovanými revizionistickými státy – Itálií, Japonskem a Německem. To promýšlelo ještě obezřejeji než v roce 1914 jak se zmocnit vlády nad Evropou. Stranou zůstávaly Spojené státy jako nejmocnější průmyslová země světa a Stalinovo Rusko, které se rychle transformovalo do průmyslové supervelmoci. A tak zde vyvstalo dilema pro *revizionistické* „prostřední“ mocnosti, které musely rychle expandovat, pokud nechtěly být dvěma kontinentálními giganty zastíněny. Problém těchto prostředních mocností usilujících o zachování statu quo souvisel také s tím, že by je zřejmě oslabil i boj proti německé a japonské agresi. Druhá světová válka se všemi svými zvraty tyto obavy z úpadku v podstatě potvrdila. Navzdory počátečním impozantním vítězstvím nemohly státy Osy nakonec vzhledem k nerovnováze výrobních zdrojů, která byla mnohem výraznější než ve válečném období 1914–1918, obstát. Dříve než byly samy přesilou přemoženy, dokázaly porazit Francii a nenapravitelně oslabit Británii. V roce 1943 se s konečnou platností zrodil bipolární svět, předpovězený už před mnoha desetiletími, a vojenská rovnováha opět dohnala globální distribuci ekonomických zdrojů.

Poslední dvě kapitoly této knihy se zabývají obdobím faktické existence bipolárního světa v jeho ekonomické, vojenské a ideologické podobě, která se na politické úrovni projevovala mnoha krizemi studené války. Nikým neohrožované velmocenské postavení Spojených států a Sovětského svazu bylo ještě více posíleno érou nukleárních zbraní a systému nosičů s dlouhým doletem, což naznačovalo, že stávající strategický i diplomatický terén se zásadně odlišuje od uspořádání z doby kolem roku 1900 nebo dokonce 1800.

A přesto proces vzestupu a pádu velmocí – rozdílů v tempu růstu a v technologických změnách, vedoucích k přesunům globální ekonomické rovnováhy, které zase zpětně ovlivňují rovnováhu politickou a vojenskou – neustal. Z vojenského hlediska si Spojené státy a Sovětský svaz v šedesátých, sedmdesátých i v osmdesátých letech dvacátého století udržely vedoucí postavení. A protože obě mocnosti opravdu interpretovaly mezinárodní problémy bipolárně a často i manichejsky, vhnána je jejich rivalita do stále zběsilejšího závodu ve zbrojení, ve kterém nemohly ostatní státy obstát. V těchto dekádách se však i světová výrobní rovnováha měnila rychleji než dosud. Podíl celkové průmyslové výroby a hrubého národního produktu rozvojových zemí, který byl v desetiletí po roce 1945 sražen na velice nízkou úroveň, od té doby stále vzrůstal. Evropa se zotavila z válečných škod a v podobě Evropského hospodářského společenství se stala největší světovou obchodní jednotkou. Úctyhodným tempem poskočila vpřed Čínská lidová republika. Poválečný ekonomický růst Japonska byl tak mimořádný, že podle jistých zdrojů nedávno překonal celkový ruský hrubý národní produkt. Naproti tomu americké i ruské tempo růstu se zpomalilo a jejich podíly na světové produkci a světovém bohatství od šedesátých let dramaticky klesají. Pokud nebereme v potaz všechny ostatní menší státy a všímáme si pouze ekonomických ukazatelů, je zřejmé, že máme před sebou opět *multipolární* svět. Vzhledem k tomu, že v této knize sledujeme vzájemné ovlivňování strategie a ekonomiky, považujeme za vhodné nabídnout závěrečnou (i když nezbytně spekulativní) kapitolu, v níž se zabýváme současnou rozlukou vojenské a výrobní rovnováhy velmocí a poukážeme na problémy a příležitosti, které stojí před pěti současnými velkými politicko-ekonomickými „mocenskými centry“ – Čínou, Japonskem, Evropským hospodářským společenstvím, Sovětským svazem a Spojenými státy. Zároveň upozorňujeme i na to, jak se potýkají s prastarým problémem vztahu společenských prostředků

a cílů. Historie vzestupu a pádu velmocí však v žádném případě nekončí.

Vzhledem k širokému záběru této knihy je zřejmé, že ji budou číst různí lidé z různých důvodů. Někteří čtenáři zde naleznou to, co očekávali: rozsáhlý, a přece přiměřeně podrobný přehled velmocenské politiky posledních pěti století, který ukazuje, jak bylo relativní postavení každého z vedoucích států ovlivňováno ekonomickými a technologickými změnami a stálým vzájemným působením strategie a ekonomiky jak v obdobích míru, tak ve válečných zkouškách. Kniha se pochopitelně nezabývá *druhořadými* mocnostmi a (zpravidla) ani omezenými, dvoustrannými válkami. Je rovněž silně eurocentrická, především ve svých prostředních kapitolách. Ale to je při takové šíři tématu naprosto přirozené.

Ostatním čtenářům, především asi oněm politologům, kteří se v přítomné době intenzivně zajímají o znázornění obecných zákonitostí „světových systémů“ nebo o opakující se modely válek, nabídne zřejmě tato práce méně než očekávali. Abychom se vyhnuli nedorozumění, je třeba na tomto místě jasně říci, že naše studie se nezabývá například teorií, která hlásá, že velké (neboli „systémové“) války mají souvislost s Kondratěvovými cykly ekonomického vzestupu a poklesu. A dále nestojí ve středu jejího zájmu obecné teorie pojednávající o *příčinách* válek a o tom, zda mohou být vyvolány „vzestupem“ nebo „pádem“ velmocí. Kniha rovněž nehovoří o teoriích velkých říší a o způsobech správy takových impérií (na to se zaměřuje nedávné dílo Michaela Doylea *Empires*) nebo o tom, zda velké říše přispívají k síle státu. A konečně ani nepředkládá žádnou obecnou teorii o tom, v jakých typech společností a společenských a vládních strukturách se nejúčinněji získávají během války zdroje.

Na druhé straně kniha nabízí zřejmě nepřeborné množství materiálu pro vědce, kteří mají v úmyslu takové obecné závěry vytvořit (a jedním z důvodů, proč se v ní nalézá tak velké množství odkazů, je snaha nabídnout čtenářům, kteří se zajímají například o financování válek, podrobnější prameny). Ale problém, který zakoušejí – na rozdíl od politologů – historici potýkající se s obecnými teoriemi, spočívá v tom, že svědectví minulosti se skoro vždycky příliš rozcházejí a neumožňují „přísně“ vědecké závěry. Přestože platí, že některé války (např. v roce 1939) jsou vyvolány obavami politických činitelů z posunů v celkové mocenské rovnováze, nelze tuto teorii aplikovat na objasnění bojů, které vyvstaly v roce 1776

(americká válka za nezávislost), v roce 1792 (Francouzská revoluce) nebo v roce 1854 (krymská válka). Stejně tak je možné označit Rakousko-Uhersko z roku 1914 za dobrý příklad „upadající“ velmoci, která se pokouší postavit na nohy rozpoutáním velké války, a přenechat teoretikům, aby se zabývali stejně závažnými úlohami, které pak hrály „povstávající“ velmoci Německo a Rusko. Podobně jakákoli obecná teorie o tom, zda se impéria vyplácejí nebo zda je ovládání impéria ovlivňováno změřitelným poměrem „síly a vzdálenosti“, vede pravděpodobně – podle povahy konfliktu – k banálním odpovědím typu někdy ano, někdy ne.

Nicméně když odložíme *apriorní* teorie a pustíme se do studia historických pramenů o „vzestupu a pádu velmocí“ v uplynulých pěti stoletích, je zřejmé, že dospějeme k určitým obecně platným závěrům – s tím, že připustíme možnost průběžné existence osobitých výjimek. Tak lze například vysledovat příčinnou souvislost mezi změnami, které se časem projeví v celkové ekonomické a výrobní rovnováze, a postavením, které určité mocnosti zaujímají v mezinárodním systému. Národním příkladem je přesouvání obchodu ze Středomoří k Atlantiku a do severozápadní Evropy od počátku šestnáctého století nebo redistribuce podílů světového zpracovatelského průmyslu mimo západní Evropu v desetiletích po roce 1890. V obou případech ohlašují ekonomické posuny vzestup nových velmocí, které jednoho dne získají na vojenské a územní uspořádání rozhodující vliv. Proto vychýlení globální výrobní rovnováhy ve směru „tichomořského okraje“, ke kterému došlo v několika minulých dekádách, nemůže zajímat pouze ekonomy.

Podobně ukazují historické prameny, že existuje velice jasná souvislost mezi délkou období, ve kterém ekonomika jednotlivých mocností roste a upadá, a jejich vzestupem a úpadkem jako důležitých vojenských mocností (nebo světových říší). Ani to nepřekvapí, neboť tato skutečnost vyplývá ze dvou vzájemně souvisejících faktů. První je, že k podpoře rozsáhlého vojenského systému jsou nezbytné ekonomické prostředky. A druhý říká, že vzhledem k mezinárodnímu systému je jak bohatství, tak moc *vždycky relativní*, a s tím je třeba počítat. Před třemi sty lety poznamenal německý merkantilistický spisovatel von Hornigk, že

síla a bohatství národa dnes nezávisí na hojnosti nebo zabezpečení jeho moci a bohatství, ale v zásadě na tom, zda jeho sousedé toho mají více, nebo méně než on.

V následujících kapitolách se budeme často odvolávat na tento postřeh. Nizozemci byli v polovině osmnáctého století v *absolutním* měřítku bohatší než před sto lety, ale v dané konstelaci neměli už zdaleka takové velmocenské postavení, protože jejich sousedé, jako byla Francie a Británie, měli „toho... více“ (to znamená více síly a bohatství). Francie byla v roce 1914 v absolutním měřítku mnohem silnější než v roce 1850 – ale byla to jen chabá útěcha, když byla zastiňována daleko silnějším Německem. Dnešní Británie je podstatně bohatší a její ozbrojené síly vlastní daleko silnější zbraně než na vrcholu viktoriánské éry, ale je jí to málo platné, když britský podíl na světové výrobě poklesl asi z dvaceti pěti procent na zhruba tři procenta. Pokud má národ „toho... více“, pak se mu daří, pokud ale má „toho... méně“, nastávají problémy.

To však neznamena, že relativní ekonomická a vojenská síla národa roste a upadá *paralelně*. Většina zde uvedených historických příkladů ukazuje, že než se relativní ekonomická síla státu promítne do jeho vojenského a územního vlivu, existuje dosti značné „zpoždění“. A opět není těžké pochopit důvod tohoto posunu. Ekonomicky expandující mocnosti, jako třeba Británie v šedesátých letech minulého století, Spojené státy v devadesátých letech minulého století nebo Japonsko dnešních dnů, mohou klidně dávat přednost tvorbě blahobytu před značnými výdaji na zbrojení. O půl století později se mohou priority změnit. Dřívější ekonomická expanze může s sebou přinést zámořské závazky (závislost na cizích trzích a surovinách, vojenské aliance, popřípadě základny a kolonie). Další soupeřící mocnosti ekonomicky expandují rychlejším tempem a chtějí také rozšířit svůj vliv v zahraničí. Svět se stává místem stále zarputilejší soutěže a poměry trhu se narušují. Pesimističtí pozorovatelé hovoří o úpadku, patriotičtí státníci volají po „obnově“.

Za takových čím dál zapeklitějších okolností se budou velmoci snažit vydávat na obranu daleko *více* než před dvěma generacemi, a přesto budou stále objevovat, že svět je mnohem méně bezpečné prostředí – z onoho prostého důvodu, že ostatní mocnosti rostou rychleji a stávají se silnějšími. Imperiální Španělsko vydávalo na svoji armádu v pohnutých třicátých a čtyřicátých letech sedmnáctého století mnohem více než v osmdesátých letech šestnáctého století, kdy byla kastilská ekonomika daleko výkonnější. Výdaje na obranu byly v Británii v roce 1910 za času Edwarda daleko větší než třeba v době Palmerstonovy smrti v roce 1865, kdy britská eko-

nomika dosahovala svého relativního vrcholu, ale kdo z Britů se cítil v roce 1910 bezpečněji? Stejnému problému, jak uvidíme dále, zřejmě dneska čelí jak Spojené státy, tak Sovětský svaz. Velmoci, které se nalézají v relativním úpadku, instinktivně reagují tak, že vydávají více na „bezpečnost“, tím odvádějí potenciální prostředky z „investic“ a připravují si dlouhodobé problémy.

Další obecný závěr, který můžeme z předložené historie pěti století odvodit, se týká důležitého vztahu mezi konečným výsledkem *velkých koaličních válek* o evropskou nebo globální nadvládu a množstvím výrobních prostředků, mobilizovaných každou ze stran. To platí jak o bojích proti španělským a rakouským Habsburkům, tak o velkých zápasech osmnáctého století, jako byla válka o dědictví španělské či sedmiletá válka, dále o napoleonských válkách a o dvou světových válkách našeho století. Dlouhá zuřivá válka se nakonec stává zkouškou relativních kapacit každé koalice. Čím je válka delší, tím je důležitější, zda jedna strana má „toho... více“ nebo zda má „toho... méně“.

Takové obecné závěry je sice možné formulovat, ale musíme se přitom vyhnout nástrahám hrubého ekonomického determinismu. Navzdory trvalému zájmu této knihy o postižení „obecnějších tendencí“ ve světovém dění v uplynulých pěti stoletích *netvrdíme*, že ekonomika určuje každou událost nebo že je jedinou podmínkou úspěchu či selhání konkrétního státu. Existuje příliš mnoho důkazů, poukazujících na jiné okolnosti: zeměpisné podmínky, vojenskou organizaci, národní morálku, spojenecký systém a mnoho dalších faktorů, které mohou ovlivnit relativní sílu orgánů státního systému. Například v osmnáctém století byly Spojené provincie nejbohatší částí Evropy a Rusko nejchudší – a přesto Holanďané upadali a Rusové se rozmáhali. Jednotlivá vítězství a porážky se dlouho vysvětlovaly pošetilostí individua (např. Hitlerovou) a extrémně vysokou výkonností v bitvách (ať už španělských regimentů v století šestnáctém nebo německé pěchoty v našem století). Není však pochyb o tom, že ve vleklé velmocenské (a obvykle koaliční) válce připadalo vítězství opakovaně straně s lépe prosperující výrobní základnou – nebo, jak říkali španělští kapitáni, tomu, kdo měl poslední escudo. Mnohé z toho, co bude následovat, potvrdí toto cynické, ale ve své podstatě správné tvrzení. A protože mocenské postavení vedoucích národů v uplynulých pěti stoletích přesně odpovídalo jejich relativnímu ekonomickému postavení, pak má určitě smysl zjišťovat, jak důsledky

dnešních ekonomických a technologických trendů ovlivní nejnovější rovnováhu sil. Nepopíráme tím, že je lidstvo tvůrcem své vlastní historie, ale dodáváme, že ji vytváří v historických podmínkách, které dokáží uzavřít (a také otevřít) různé možnosti.

Počáteční předlohou pro tuto knihu byl esej slavného pruského historika Leopolda von Rankeho z roku 1833 o „velkých mocnostech“ (*die grossen Mächte*), ve kterém zkoumá proměny mezinárodní rovnováhy sil, počínaje úpadkem Španělska, a pokouší se ukázat, proč určité země vystupovaly do popředí historické scény, nabývaly na významu a posléze upadaly. Ranke esej uzavírá analýzou současnosti a tím, co se ve světě událo od porážky francouzského pokusu o nadvládu v napoleonských válkách. Zkoumání „vyhlídek“ každé velmoci i jeho odvádí od profese historika na nejistou půdu spekulací o budoucnosti.

Napsat esej o „velmocích“ je zcela něco jiného než napsat na toto téma knihu. Mým původním záměrem bylo napsat útlou „esejistickou“ knihu, která by už předpokládala jistou (byť vágní) čtenářovu obeznámenost s pozadím změn tempa růstu nebo konkrétních geostrategických problémů, kterým čelila určitá velmoc. Na základě reakcí na první kapitoly této knihy a autorových diskusí o některém z jejích témat se ukazovalo stále jasněji, že tento záměr byl chybný: většina čtenářů a posluchačů totiž očekávala *více* podrobností, *více* popisů pozadí událostí; z onoho prostého důvodu, že zde neexistovala žádná vhodná studie, která by pojednávala o historii změn ekonomické a strategické mocenské rovnováhy. A protože dosud na toto pole nevstoupili ani historikové ekonomie, ani vojenští historikové, naše studie by takovým opomenutím utrpěla. Četné detaily jak v textu, tak i v připojeném poznámkovém aparátu mají vyplnit vážnou mezeru v historii vzestupu a pádu velmocí.

STRATEGIE A EKONOMIKA V PŘEDINDUSTRIÁLNÍM SVĚTĚ